MÓROCZ GÁBOR

Pályafordulat buktatókkal, avagy a „kis Kossuth” Debrecenben

Az ifjúkori függetlenségi, szabadságharcos illúzióival 1866–1867-ben radikálisan szakító, kiegyezéspárti, konzervatív író-publicista-politikus, Asbóth János (1845–1911) 1873-ban megjelent *Három nemzedék* című nagyívű politikai-történeti esszéjében nem fest túlságosan előnyös képet a „szellemi proletariátus”[1] soraiból „valóságos fejedelmi helyzetre vergődött”[2] Kossuth Lajosról. Nem kis rosszindulattal jegyzi meg többek között azt, hogy az emigrációban élő, már a hetvenedik évén is túljutott államférfit „az aggkor egyéb gyengéivel együtt megszállották arisztokratikus velleitások is. […] Fiaiba éppenséggel holmi pretendensi érzetet nevelt; ameddig a Habsburg-ház itt van, addig a Kossuth-ház nem jöhet haza: nemcsak Kossuth Lajos nem – amit érthet és méltányolhat mindenki –, hanem Ferenc sem és Tódor sem…”[3]

Azóta tudjuk: Kossuth idősebb fia, Ferenc – aki hídépítő mérnökként évtizedeken keresztül kiválóan érvényesült külföldön – apja 1894-es halála után, Ferenc József közel hatvannyolc esztendeig tartó uralmának negyvenhatodik évében már nem érezte kötelezőnek magára nézve ezeket az „arisztokratikus velleitásokat”. Nem tudott azonosulni a száműzetésben sínylődő, ám mostoha sorsa ellenére hatalmas öntudattal rendelkező „fejedelmi utód” szerepével; nem akart élőhalott legenda lenni, inkább hazatért az emigrációból, és belevetette magát a kiegyezés sokat vitatott államjogi konstrukcióján alapuló belterjes magyar közéletbe. Repatriálását követően azonnal elfogadta a dualizmus rendszerének alapvető játékszabályait, egyszersmind elismerte apja ősi ellenségét, Ferenc Józsefet legitim magyar uralkodónak. Így már ellenzéki politikusként alkut kötött a fennállóval, aminek a következménye az lett, hogy – a legelkötelezettebb Kossuth-hívek várakozásaival szemben – viszonylag hamar bele is szürkült a magyar politikai mezőnybe. Politikustársaitól – különösen közéleti szerepvállalásának első időszakában – nem kiemelkedő teljesítménye, inkább csak – komikus mozzanatokat sem nélkülöző – „előkelő idegen” mivolta különböztette meg.

Kossuth Ferenc imént felvázolt pályafordulatát mutatja be Krúdy történeti hitelességre törekedve, ugyanakkor romantikus túlzásoktól és gonoszkodó iróniától sem mentesen egyik kevéssé ismert publicisztikus munkájában, amelynek kissé félrevezető eredeti címe így hangzik: *A Kossuth-fiúk vagy egy nemzeti küzdelem regénye*. Az *Esti Kurír* című napilapban, 1931-ben folytatásokban megjelenő alkotás a szélesebb olvasóközönség számára is hozzáférhető – Fábri Anna ugyanis minimális szövegmódosításokkal újraközölte 1976-ban, az általa szerkesztett *Kossuth fia* című kötetben.

Nehéz volna elvitatni, hogy a Kossuth Ferenc politikai szerepvállalásának első állomásairól túlzott precizitással beszámoló, nem ritkán krónikához vagy riporthoz hasonló – nem eléggé feszesen szerkesztett, gyakran vontatottnak tűnő – mű csúcspontja, egyben legszellemesebb és esztétikai szempontból legsikerültebb részlete a „kis Kossuth” debreceni látogatását megörökítő néhány oldalas szöveg.

A benne megidézett jelenetnek négy főbb szereplője van: Rácz Károly, Pichler Győző, Rudnyánszky Gyula és Kossuth Ferenc. E személyek szociokulturális hátterüket és mentalitásukat tekintve nagymértékben különböznek egymástól. Ám közös jellemzőjük, hogy – valamilyen értelemben – mindannyian periferikus (hátrányos) helyzetűek; „eltérő” létmódjuk ugyanakkor nem mindennapi becsvággyal párosul.

Rácz Károly, a „szőke cigány”[4], a „törtető prímás”[5] eredetileg egy alacsony presztízsű közösség tagja, de zenei talentuma révén a társadalom megbecsült polgára lehet. Pichler Győző, Kossuth Ferenc hűséges famulusa kedvezőtlen fizikális adottságokkal rendelkezik, éppen ezért a nyilvánosság előtt nem szívesen szerepel. Krúdy szinte karikatúrát rajzol, amikor megeleveníti Pichler alakját: „Vörös oldalszakállas, kapa után ültetett bajszú, sörényes hajzatú, himlőhelyes arcú és hirtelenszőke fiatalember volt, csámpás lábaival, sípoló tüdejével fürgén rótta a pesti utcát […]. Pichler Győzőn éppen elég nevetnivaló volt, bármely oldalról venné őt szemügyre a kortárs: előreálló alsóajka, mint egy tenyér nyúlik ki az arcából; izgatott, apró, szürke szemei hol villognak, hol bocsánatot kérnek; vörös sörénye reszket: szája habzik; görbe lábai futamodnak… Olyan csúnya volt, hogy aki egyszer látta őt: nem felejtheti el.”[6] Pichlerről mindezen túl az egyes szám harmadik személyű narrátor indiszkrét módon azt is tudatja, hogy zsidó származású (ami szintén hátrányt jelentett abban a korszakban egy közéleti szereplő számára). Ugyanakkor Pichler politikai háttéremberként rendkívüli aktivitást fejt ki – ezúttal a hazatérése után az országot járó Kossuth Ferenc érdekében – mint rendezvényszervező, sajtófelelős, beszédíró, sőt: vezércikkírásban közreműködő szakember. (Az utóbbi mozzanat kiemelése azért kelthet fájdalmasan ironikus hatást, mert köztudomású: a vezércikk műfaját éppen a „nagy Kossuth” honosította meg az 1840-es években Magyarországon. Fél évszázad elteltével viszont a „kis Kossuth” már nem egy esetben közvetlen munkatársával íratja meg a neve alatt megjelenő vezércikkeket, ami intergenerációs vonatkozásban egyértelmű nívósüllyedésre utal.)

Pichler Győző ádáz ellenfele, a regény legizgalmasabb, mert legérzékletesebben megjelenített mellékalakja Rudnyánszky Gyula, a szerencsétlen sorsú, meg nem értett vidéki költő, újságíró és lapszerkesztő, aki mellőztetését, sérelmeit provokatív viselkedésével kompenzálja. (Egy mondatot feltétlenül érdemes idézni Krúdy róla szóló jellemrajzából: „Rudnyánszky izzott, forrt, lobogott a feltűnés vágyától, amint csak egy tehetséges ember szenvedhet, akit még a »gyesznós Debrecenben« se ismertek volna, ha néha-néha éles hírlapi vitákba nem bocsátkozik vala Gáspár Imrével, a kontraszerkesztővel.”[7]) Kossuth Ferenc pedig túl ötvenedik évén kezd új életet egy számára egyszerre régi és új, ismerős és idegen országban. Negyvenöt esztendős külföldi tartózkodás után, érdemi politikai tapasztalatok híján, némileg meggondolatlanul arra törekszik, hogy egyik pillanatról a másikra, saját jogon (is) tekintélyes pozíciót vívjon ki magának a magyar (pontosabban: osztrák–magyar) közéletben.

Azonban éppen hazatérését követő debreceni látogatása során válik nyilvánvalóvá, hogy terve a vártnál jóval nehezebben valósítható meg. Akkor, amikor az Arany Bika fogadóban az őt vendégül látók tiszteletére pohárköszöntőt kell mondania. Márpedig – ahogy az elbeszélő ironikusan megjegyzi – „a pohárköszöntőhöz születni kell”; ez az egyszerűnek tűnő orális műfaj „olyan szónoki teljesítmény, hogy még hamarabb bele lehet sülni, mint más szónoklatokba”.[8] A narrátor nem írja le részletesebben, hogyan hangzott és azután hogyan hatott a társaság körében Kossuth Ferenc ominózus pohárköszöntője, de eléggé egyértelműen utal arra, hogy az Olaszországból érkező botcsinálta politikus – felkészítője és „súgója”, Pichler minden erőfeszítése dacára – lényegében kudarcot vallott ezen a téren (bár a Kossuth-hívők ezt nem igazán tették szóvá). Nem is történhetett volna másképpen, hiszen a „kis Kossuth” szónokként eleve hátránnyal indult: magyar nyelvtudása életkörülményeiből fakadóan sok kívánnivalót hagyott maga után; ha beszédében nem is voltak bántó nyelvhelyességi hibák, kiejtése és mondatfűzése idegenszerűnek tűnt a tősgyökeres tiszántúli magyarok számára. Akik közül jó néhányan – differenciáltabb belátás híján, egy legenda

vagy illúzió rabjaiként – értetlenül álltak azelőtt, hogy a Habsburgokat világraszóló ékes körmondataival éppen Debrecenben detronizáló, a hangzó magyar nyelv egyedülálló művészeként ismert Kossuth Lajos kormányzó-elnök fia nem tud rendesen magyarul.

Az elbeszélő világossá teszi, hogy a „kis Kossuth" korlátai nem egyszerűen nyelvi természetűek, hanem egy általános kulturális inkompetencia összefüggésében értelmezhetőek. Ezt a mozzanatot mindenekelőtt a „Rudnyánszky-csíny" Krúdy-féle interpretációja teszi világossá a befogadó számára. A debreceniek által piedesztálra állított Kossuth Ferenc ideiglenes sikereit irigylő, radikális ellenzéki költő ugyanis nem riad vissza egy kis ünneprontástól: a fogadás végén megrendeli a cigányoktól, Rácz Károlytól és bandájától a „Jaj, de huncut a német" kezdetű, útszéli hangvételű nótát, amelynek szövege – implicit módon, a korabeli magyar emberek közös történelmi előismereteiből következően – Habsburg-, illetve Ferenc József-ellenes politikai attitűdöt közvetít: „Jaj, de huncut a német, / Hogy a fene enné meg, / A tüdejét, a máját, / Meg az oldalbordáját."[9]

Gerő András a következőképpen vázolja fel a dal mentalitástörténeti összefüggéseit: „Ha az urak valahol jól berúgtak, mindig akadt egy, aki arra biztatta a cigányt: húzza el a »Jaj, de huncut a német«-nótát. […] Kár szépíteni a dolgon: a nóta – név nélkül – Ferenc Józsefre vonatkozott, s ezt [a korban – M. G.] mindenki tudta. Mégsem kellett komolyan venni a dal mondandóját. Ha ugyanis egy másik úr a társaságból elordította magát, hogy igyanak a király egészségére, akkor hangosan zengett: »Éljen a király!« Esetleg a nóta után – vagy a nóta előtt."

Ugyanakkor látni kell, hogy a Gerő által leírt képlet a konkrét regényszituációban némiképp módosul. A szóban forgó, kissé primitív nóta ugyanis – a bajkeverő költő intenciója szerint – nemcsak Ferenc Józsefet és Bécset, hanem közvetve az uralkodóval „lepaktáló" magyar elit tagjait is negatív színben tünteti fel. Így azt a Kossuth Ferencet is, aki minden skrupulus nélkül feladta az apja nevével fémjelzett szabadságharcos hagyományt, és a Függetlenségi Párt mérsékeltebb, a „huncut németekkel" összekacsintó, „szalonellenzéki" szárnyához csatlakozott. Rudnyánszky odáig megy, hogy – meglehetősen bizarr logika mentén, a keresztnevek részleges azonossága alapján – megfelelteti egymásnak a „druszákat", a két Ferencet:[10] Kossuth Ferencet és Ferenc Józsefet, a „zsarnokot" és a „szabadsághős" opportunista gyermekét. Amikor elszánja magát a rendzavarásra, abban bízik: a nóta elhangzása kényelmetlen helyzetbe hozza majd az indokolatlanul körülrajongott Kossuth-fiút a szélesebb nyilvánosság előtt is. E reményében nem is kell csalatkoznia, hiszen a politikai sajtó hír- és szenzációérzékeny képviselői nem csekély számban vannak jelen a fogadáson. (Itt kell megemlíteni, hogy az író a XIX. század végi, minden archaikus vonása ellenére már erősen mediatizált magyar világot élményszerűen, ugyanakkor idealizálástól mentesen mutatja be.)

Krúdy egyértelművé teszi: mindezen sok kis véletlen együttállása bőségesen elegendő ahhoz, hogy egy bagatellnek minősíthető protokollsértésből pillanatok alatt látványos botrány kerekedjen – nemcsak helyi, hanem országos szinten is. (Még ha a Kossuth Ferencet védő Pichlernek hatalmas energiabefektetés árán végül sikerül is elérnie azt, hogy a budapesti lapok csak „alig pár sorban"[11] foglalkozzanak az afférral.)

A debreceni látogatás legabszurdabb mozzanata mégsem maga a csíny és a körülötte támadt hírverés, hanem a „Jaj, de huncut…" fogadtatása az ünnepelt részéről, amely merőben atipikus. Pichler például felháborodik Rudnyánszky vakmerőségén, a debreceniek pedig „feszengve vagy kárörvendezve"[12] tekintgetnek szomszédjukra, nem beszélve az újságírókról, akik éber figyelemmel követik az események alakulását. Velük szemben a „kis Kossuth" nem reagál a provokációra; nem érzékeli, mi zajlik körülötte. Nem képes megfejteni a Világos utáni sötét éveket felidéző dal valódi, felségsértéssel

felérő üzenetét, mert egykori emigránsként nem ismeri a megértés feltételéül szolgáló kulturális kontextust; azt az összefüggésrendszert, amelyben e jelentéktelennek tűnő nóta rejtett tartalma az ő számára is dekódolhatóvá válhatna. Azt pedig – a regény mai olvasóihoz hasonlóan – végképp nem érti, miért gondolhatják egyesek a jelenlévők közül, hogy Ferenc József majd azt fogja hinni: ő, vagyis a „kis Kossuth" rendelte meg a rebellis nótát Rácz Károlyéktól. Aminek a következménye a rémlátásra hajlók szerint az lesz, hogy az uralkodó „nyomban elfogatja a Kossuth-fiút, vasra vereti Rácz Károlyt és bandáját, Kufsteinba vagy az olmützi várba küldi az egész kompániát […]."[13] (Természetesen, ahogy az elbeszélő is nyugtázza, semmi ilyesmi nem történik: „Ferenc József […] bölcs férfiú létére nem vette tudomásul a felségsértést, és Kossuth Ferenc másnap zavartalanul folytatta körútját."[14])

Az imént felvázolt – többszintű és egyre áthatolhatatlanabbá váló – kommunikációs zűrzavar mechanizmusát Krúdy mesterien, nagy megjelenítő erővel mutatja be. Figyelemre méltó, hogy a szövegnek éppen ezen a pontján alakul át az író dokumentumokra épülő, szabályszerű krónikája izgalmas deromantizáló, dezillúziós regénnyé, modern eposzparódiává.

* * *

Mint ismeretes: Krúdy – különböző korszakaiban – előszeretettel dolgozta fel új és új változatokban egyes, számára meghatározóan fontos történeteit. A debreceni affért is többször megörökítette – már jóval dokumentumregénye megírása előtt.[15] Első ízben 1918-ban, amikor portrét írt egykori mentoráról, a korban jól ismert újságíróról és szerkesztőről, Gáspár Imréről a *Virradat* című lap számára. E cikknek csak egyetlen egysége foglalkozik Kossuth Ferenc debreceni látogatásával, nagyon rövid – három bekezdésnyi – terjedelemben és kifejezetten elnagyoltan. Feltűnő, hogy e szövegrész elbeszélői pozíciója jelentős eltérést mutat a regényben megfigyelthez képest: eredendően külső, egyes szám harmadik személyű narrátora két megjegyzés erejéig egyes szám első személyűvé változik át. Egy zárójelbe tett mondatból kiderül,[16] hogy az elbeszélő (leegyszerűsítve: maga Krúdy) személyesen is ismerte Kossuth Ferencet. De nem azt állítja, hogy Debrecenből, hanem azt, hogy Nyíregyházáról (Kossuth Ferenc ugyanis meglátogatta Nyíregyházán élő nagyapját, a „legidősebb" Krúdy Gyulát, és akkor ő is találkozott Kossuth fiával).

Egy másik mondatban pedig az szerepel, hogy „emlékezetem szerint"[17] (vagyis az elbeszélő emlékezete szerint) Rácznak hívták azt a cigányprímást, aki az Arany Bikában muzsikált. Tehát csak feltételezi, hogy ez volt a prímás vezetékneve; nem teljesen biztos abban, hogy valóban így hívták.[18] (Míg a regény narrátora pontosan, keresztnévvel együtt megnevezte a cigányprímást, Rácz Károlyt.)

Más összefüggésben is megfigyelhető, hogy a portré vonatkozó részének elbeszélője meglehetősen csekély tudással rendelkezik a Debrecenben történtekről (a regény egyes szám harmadik személyű elbeszélőjéhez képest, aki gyakorlatilag „mindentudónak" tekinthető). A következő szövegegység, amelynek az előző bekezdésben szabadon idézett mondat is része, ezt jól megvilágítja: „Debrecenben az történt, hogy valaki felköszöntőt mondott a királyra. Debrecenben Csorba polgármester óta mindig akadtak lojális hazafiak. Kossuth Ferenc és társasága szótlanul hallgatta a pohárköszöntőt – mintha a trónkövetelőnek magasztalnák az uralkodó fejedelmet. De nem úgy a cigány, akit emlékezetem szerint Rácznak hívtak. Valamely kirívó ötlet, debreceni virtus vagy egy titkos parancs a banda hangszerein azt a nótát szólaltatta meg tussként a felköszöntőre, amely így kezdődik: »Jaj, de huncut a német«. No, volt erre kavarodás."[19] A Gáspár Imre-portré részletében tehát nem Kossuth Ferenc mondja a pohárköszöntőt, hanem „valaki" (aki ráadásul a királyt köszönti

fel). A szövegből emellett az sem derül ki, hogy ki készítette elő a csínyt. (Az elbeszélő erre nem tud vagy nem akar érdemben válaszolni.) A „kavarodást" azonnal a maga javára fordító Rudnyánszky ezúttal „csak" a sajtóbotrány kirobbantásáért felelős: ahelyett, hogy eltussolná az ügyet (mint ádáz ellensége, a *Debreceni Ellenőr* című napilap szerkesztője, Gáspár Imre), tudatja a pesti hírlapokkal a történteket, illetve megírja az esetet a saját újságjában is. Ám arról szó sincs, hogy korábban ő rendelte volna meg a cigányoktól a nótát.

A debreceni látogatást az író – a '18-as Gáspár Imre-portré után – *Kossuth fia* című tárcaelbeszélésében hosszabban is megidézte (e mű 1925-ben, a *Világ* című lapban jelent meg, és része Krúdy *A tegnapok ködlovagjai* című, az újabb kori magyar történelem meghatározó alakjairól, így Ferenc Józsefről, Tisza Istvánról, Károlyi Mihályról vagy éppen Kun Béláról szóló portrésorozatának). Ez az elbeszélés is más nézőpontból közelíti meg az eseményeket, mint a néhány évvel később írt dokumentumregény vonatkozó fejezete. Az eltérő perspektíva (itt is) szoros összefüggést mutat a narráció kérdésével. Már említettük, hogy az 1931-es regény debreceni fejezetének elbeszélésmódja egyes szám harmadik személyű; a narrátor pozíciója külső, a cselekményen kívüli, szakszóval: heterodiegetikus. (A regény más szövegrészeinek narrációja ettől eltérő is lehet – ahogyan arra Sturm László is rámutatott[20]–, de ez most nem tartozik szorosan a témánkhoz.) A tárcaelbeszélés esetében viszont egyes szám első személyű narrációról (is) beszélhetünk. Az elbeszélő ugyan – magától értetődően – nem főszereplője, még csak nem is aktív mellékszereplője az általa elmondott történetnek, de tanúja annak. A regényből nem derül ki (ahogy a Gáspár Imre-portréból sem) egy döntő jelentőségű körülmény, amit az 1925-ös elbeszélés viszont egyértelművé tesz: az, hogy a Kossuth-mítosz bűvöletében élő fiatal, tizenhat éves Krúdy[21] – már nem teljesen pályakezdő újságíróként, gyaníthatóan Gáspár Imre *Debreceni Ellenőr*jének külső munkatársaként – jelen volt az Arany Bikában Kossuth Ferenc köszöntésekor. A botrány rekonstrukciója tehát nem (vagy nem csak) külsődleges forrásokból történik, hanem Krúdy saját emlékein alapul. A következő idézetek jól megvilágítják ezt az összefüggést: „Hallgatom őt [ti. Kossuth Ferencet] Debrecenben, az Arany Bikában…";[22] „– Talán szívbajos? – kérdezem magamban K. F.-et szemlélgetvén ott a debreceni fogadóban, miután észreveszem, hogy a még nem mindennapi ünnepeltetéshez szokott ütőere ott a nyakán feltűnően megduzzad."[23] (Egy stiláris vonatkozású észrevétel: a rendkívül gyorsan dolgozó és írásai nyelvi minőségére olykor a szükségesnél kevesebb gondot fordító Krúdy itt pontatlanul fogalmaz; nyilvánvalóan nem azt akarta írni, hogy „a még nem mindennapi ünnepeltetéshez szokott ütőere", hanem feltehetően azt, hogy „a nem mindennapi ünnepeltetéshez még [hozzá] nem szokott ütőere".) „Vajon milyen nyelven gondolkozik? – vetem fel magamban, amint beszélni hallom."[24] – Az utóbbi két, tisztelettel teljesnek aligha minősíthető megjegyzés alapján arra következtethetünk, hogy a fiatal Krúdy – legalábbis a középkorú író (elbeszélő) emlékezete szerint – új tapasztalatai fényében már kezdi varázstalanítani magában a Kossuth-mítoszt, amelyhez korábban fenntartások nélküli igenléssel viszonyult.

Az önéletrajzi vonatkozásokat is tartalmazó tárcaelbeszélés jelentős részben más történetet ad elő, mint a dokumentumregény-fejezet (tehát nemcsak az elbeszélés módja mutat lényegi eltérést, hanem az is, amit a szubjektívvá váló elbeszélő elmond). A legfontosabb különbség, hogy a tárcaelbeszélésben a „Jaj, de huncut…" dekódolására való képtelenség nemcsak Kossuth Ferenc sajátja, hanem az Arany Bikában jelenlévők többségéé, köztük az ifjú Krúdyé is: „Nagy dolog történt az Aranybikában [sic!]: Kossuth Ferenc lojális pohárköszöntője után a magyar Himnusz helyett ama Kufsteinokra, Olmützökre, gyötrelmes rabságokra emlékeztető nótát játszik a cigánybanda. Holott

mi, vidéki magyarok (az egy főispánon kívül) egyáltalán nem gondoltunk ebben az ebéd utáni hangulatban arra, hogy a pesti lapszerkesztőségekben üldögélő, öreg, éberlasztingcipős redaktorok majd európai botránnyá fújják föl azt a körülményt, hogy a »Jaj, de huncut«-ot Rácz Károly elvonta a Kossuth-banketten. Hiszen szokás volt ezt a nótát játszani még a legszelídebb mulatságok alkalmával is, amikor senkinek se verték be a fejét. […] Az Aranybika éttermében […] megszokták […], hogy a cigányok (például nagyvásárkor) napokig egyhuzamban muzsikáljanak, és ezalatt mindenféle bolond nótákat sorra vegyenek az egybegyülekezett hajdúsági, nyírségi urak tiszteletére […].[25]

Mindez azt is jelenti, hogy Krúdy (illetve az elbeszélő) a tárcaelbeszélésben nemcsak a külső történéseket igyekszik rekonstruálni. Mindentudó vagy legalábbis sokat tudó elbeszélőként elmélyülten reflektál az Arany Bikában egybegyűlt közönség – és benne egykori önmaga – korlátozott tudására is, s így több, egymásra vonatkoztatott nézőpontot képes megjeleníteni.

A narrációnak ez a sajátossága tartalmi értelemben is számottevő hangsúlyeltolódást eredményez. A dokumentumregény az idehaza élő magyarok és Kossuth Ferenc között lévő kulturális különbségnek tulajdonít kitüntetett jelentőséget. A tárcaelbeszélés viszont – emellett – a vidéki és a fővárosi magyarok közötti ellentéttel is kiemelten foglalkozik. Hiszen a főispánon és a debreceni újságírókon, szerkesztőkön kívül főként a fővárosból jött hírlapírók tartják botrányosnak, hogy elhangozhatott a „Jaj, de huncut…" a fogadáson. A debreceniek, illetve a vidékiek többségében (köztük a fiatal Krúdyban) csak hosszabb idő elteltével tudatosul, hogy provokáció történt. Vagyis e tekintetben nincs is olyan nagy különbség a naiv, lassú reflexű „vidéki magyarok" és Kossuth Ferenc gondolkodása között – aki persze még nehézkesebben reagál a fejleményekre, mint vendéglátói.

Összegezve: a három, egymásnak több lényegi ponton ellentmondó történetváltozat közül az első (az 1918-as) személyes vonatkozást csak utalásszerűen tartalmaz; a második (az 1925-ös) kifejezetten szubjektív hangvételű: olyan, mint egy memoár részlete; míg a harmadikban (az 1931-esben) tisztán „objektívnek" minősíthető nézőpont érvényesül. A megírtság szempontjából: az első még erősen vázlatszerű, a második már jóval megformáltabb, ám az nehezen vitatható, hogy a harmadik a legkidolgozottabb szöveg. A debreceni látogatás bemutatása a dokumentumregényben színesebb, elevenebb, mint a korábbi írásokban; a miliőt árnyaltabban, a mellékszereplőket plasztikusabban ábrázolja az elbeszélő. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az író az utóbbi szövegében hajlik el a leginkább a fikció felé. A tudati folyamatok leírásakor viszont a tárcaelbeszélés nemcsak a portrénál, hanem a regénynél is differenciáltabb szemléletet közvetít – ebből fakadóan mindkét műnél korszerűbbnek hat.

***

Krúdy azután Kossuth Ferenc történetének folytatását is megírta *A Kossuth-fiúk Ferenc József árnyékában* című, életében kéziratban maradt kései dokumentumregényében (amelyet *A Kossuth-fiúk vagy egy nemzeti küzdelem regénye*hez hasonlóan a Fábri Anna által szerkesztett *Kossuth fia* című kötetben olvashatunk), illetve *Kossuth Ferenc első találkozása Ferenc Józseffel* című, 1932-es tárcanovellájában. Zárásként az utóbbi szövegéből emelünk ki néhány olyan részletet, amelyek új megvilágításba helyezhetik a debreceni látogatás történetét.

Kossuth Ferenc – Krúdy is hangsúlyozza – hazatérése után több mint egy évtizeddel már korántsem az a naiv, csetlő-botló figura a magyar közéletben, aki kezdetben volt. Beszédeit, vezércikkeit maga írja; megtanul tájékozódni a magyar politika világában. 1905-ben pedig a Függetlenségi Párt elnökeként választást nyer a megelőző harminc évben megszakítás nélkül kormányzó Szabadelvű Párt vezérével, Tisza Istvánnal szemben. Csakhogy Ferenc József sokáig nem akarja elismerni a választási eredményt; ennek következtében

alkotmányos válság bontakozik ki. Ebben az 1906-ig tartó átmeneti időszakban Kossuth Ferenc nem élezi a feszültséget, inkább a megegyezés pártján áll. Többször is látogatást tesz Bécsben a nehéz tárgyalópartnernek bizonyuló Ferenc Józsefnél. A tárcanovella az első, jó hangulatúnak korántsem nevezhető audienciáról számol be. E látogatás rekonstrukciója a novellában – részben – szubjektív elbeszélői nézőpontból történik (míg a dokumentumregény vonatkozó fejezetéből ez a szubjektivitás már hiányzik). Kiderül, hogy a publicistaként számtalan helyen megforduló fiatal Krúdy nemcsak a korábban tárgyalt 1894-es debreceni (illetve nyíregyházi), hanem ennek az 1905-ös, bécsi látogatásnak is tanúja volt. (Legalábbis közelről látta a Bécsbe érkező Kossuth Ferencet.) A dokumentumnovella elbeszélője így idézi fel, milyen benyomásokat szerzett egykori önmaga a Ferenc Józsefhez érkező Kossuth Ferencről: „Nagyot változott, mióta utoljára láttam őt, körülbelül tíz esztendő előtt, a hazatérése első esztendejében, mikor Magyarország vidékeit […] meglátogatta, hogy Kossuth Lajos népével, atyjafiaival szemtől szembe megismerkedjen. / Akkor még volt magatartásában valami a korteséből, az igazságot kereső, méltatlanul száműzöttéből, a kedves emberéből, aki oly nyájasan igyekezett kezet fogni mindenkivel, akivel találkozása volt, mintha mindenkinek egyetlen kézszorítással megnyerni akarná a szívét is. / Itt, a bécsi pályaudvaron úgy tűnt fel megjelenése első percében, mint aki már félig-meddig kiábrándult vagy megcsömörlött a konvencionális, népies sikerektől. Nyilvánvaló, hogy többé nem a debreceni cíviseket vagy nyíregyházi talyigásokat akarta meghódítani, hanem az előkelőbb lakosságot. Így véletlenül I. Ferenc Józsefet is, akinek meghívására Bécsbe érkezett.”[26]

Az idősödő Kossuth Ferenc tehát – jóllehet még éppen ellenzékben volt – már nem is annyira a magyar népnek, inkább Ferenc Józsefnek akart megfelelni, s ez – ha felemás módon is – hosszabb távon sikerült neki (ahogyan arról a *Kossuth-fiúk Ferenc József árnyékában* című dokumentumregény részletesen beszámol). Ám az első néhány lépés e tekintetben nem volt eredményes. Míg korábban a magyar vidéki városokban, most Bécsben viselkedik különös, „idegenszerű”, tétova figuraként Kossuth Ferenc. Az új, osztrák közegben ismét meghatározóvá válik a nyelvi kompetencia kérdése, ám egészen más vonatkozásban, mint azelőtt, Magyarországon. Ezúttal már nem az a fő probléma, hogy a „kis Kossuth” nem tud elég jól magyarul, hanem az, hogy nagyon csekély a német nyelvtudása – ami megint csak abból következik, hogy élete döntő részét emigrációban töltötte. Azok a vezető magyar politikusok, akik a megelőző évtizedekben itthon éltek, vele ellentétben többnyire magasabb szintű német nyelvismerettel rendelkeztek (igaz, e szabály alól akadt kivétel még a miniszterelnökök között is; elegendő csak Bánffy Dezső példájára gondolni).[27] Most mindenesetre egy olyan politikus képviseli Bécsben a magyarságot, aki gyengén beszél németül. Ez már eleve hátrányt jelent például akkor, amikor a bécsi sajtónak nyilatkozik, és azzal kelt feltűnést, hogy „hol magyarul, hol franciául, hol angolul”[28] válaszol az újságírók kérdéseire, ami a Monarchia történetében egyedülállónak nevezhető. (Ferenc Józseffel később magyarul, illetve franciául beszél.)

A tárcanovella a következő szöveghelyen mintha visszautalna a dokumentumregény debreceni jelenetére, illetve Rudnyánszkynak Kossuth Ferencre tett megjegyzésére: „Kossuth Lajos fia Ferenc József elé indul.”[29] E mondat kétféleképpen tagolható és értelmezhető. Kérdéses ugyanis, hogy az uralkodó nevén túl Kossuth Lajos fiának keresztnevét is magában foglalja-e. Ez a nyelvi bizonytalanság jelzi: az új történelmi helyzetben kezd összemosódni, egymástól megkülönböztethetetlenné válni Kossuth Ferenc és Ferenc József alakja. Mintha Rudnyánszkyból a próféta szólt volna, amikor már 1894-ben együtt említette a „druszákat”, a két Ferencet. Jóllehet ebben a szituációban Kossuth Ferenc kizárólag alárendelt pozícióba kerülhet a Monarchia első emberével szemben. Ferenc József első találkozásuk során nyíltan megalázza; mindössze két percig beszél vele – megvetően és

közönyösen. Az audienciát követően Kossuth hosszabb időre a mellékhelyiségbe vonul, és csak utána megy ki a császári palota elé. Óvatossága már a tapasztalt politikusra vall: tisztában van azzal, hogy az épület előtt lesben állnak a sajtó képviselői, és ő természetesen nem akarja a tudomásukra hozni, milyen rövid ideig tartott a kihallgatás. (A történtek bemutatása során Krúdy írásművészetének ismét a deheroizáló vonulata kerül előtérbe. Ahogyan a szöveg sajtókritikus megközelítése is ismerős lehet – például éppen a Rudnyánszky-csínyt megörökítő korábbi írásokból.) Igaz, az uralkodó a későbbiekben már emberibb módon bánik a Bécs és Budapest közötti paktumot előkészítő, majd hazájában hatalmi pozíciót is szerző – az új, koalíciós kormány kereskedelmi miniszterként tevékenykedő – „kis Kossuthtal"; meg is kedveli a maga módján, de továbbra is éreztetni fogja felsőbbrendűségét vele szemben. (Erre utal a tárcanovella egy ironikus szöveghelye: Kossuth Ferenc „szürke selyemmellényt hordott, amelynek szárnyait, ha majd barátságosabbra fordulnak az idők, Ferenc József a kezével meghúzogatja, mintha még sose látott volna ilyen ritka ruhadarabot").[30]

Ám a parodisztikus jellegű részletek ellenére, amelyekben nemcsak az imént idézett tárcaelbeszélés, hanem a második dokumentumregény is bővelkedik, az apja „nyomasztó" örökségét végérvényesen felszámoló, Ferenc Józseffel egyezkedő és végül kiegyező, érett politikus 1905–1906-ban játszódó története végső soron visszafogott Kossuth Ferenc-apológiává lényegül át. Krúdy nyilvánvalóan becsüli Kossuth Ferencet józanságáért, higgadtságáért, becsületességéért; értékeli azt, hogy hőse közéleti emberként nem tartozik sem a hideg, cinikus hatalomtechnikusok, sem a forrófejű népszónokok nagyszámú csoportjához. Ha kvalitásait illetően apjához nem is mérhető, ha nem is lesz belőle a nemzet „megváltója" – sugallja az író –, hosszabb távon igazi reálpolitikussá válik. Tevékenysége – a közösség szempontjából – összességében pozitívan értékelhető.

Mindezt műfajelméleti síkon továbbgondolva kijelenthető: *A Kossuth-fiúk vagy egy nemzeti küzdelem regénye* és *A Kossuth-fiúk Ferenc József árnyékában* című szövegekből összeállított *Kossuth fia* – legalább annyira a kötetszerkesztő, Fábri Anna, mint a szerző, Krúdy Gyula jóvoltából – nemcsak krónikaként vagy prózai formájú vígeposzként, hanem kétrészes fejlődési regényként is legitim módon értelmezhető.

IRODALOMJEGYZÉK

ASBÓTH János: *Három nemzedék = Asbóth János válogatott művei*. Szerk. KICZENKO Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2002, 29−49.

FÁBRI Anna: *Jegyzetek* = KRÚDY: *Kossuth fia*. Szerk., FÁBRI Anna, Bp., Magvető, 1976, 381–408.

GERŐ András: *Ferenc József és a magyarok*. Bp., Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2016.

KATONA Béla: *Krúdy Gyula pályakezdése*. Bp., Akadémiai, 1971.

KELEMEN Zoltán: *Történeti emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben*. Bp., Argumentum, 2005, 283.

KRÚDY Gyula: *A piros bugyelláris* = KRÚDY Gyula *összegyűjtött művei (7.) Publicisztikai írások 1.* Szerk. BEZECKY Gábor – HRADECZKY Móni, Pozsony, Kalligram, 2007, 361−362.

KRÚDY Gyula: *Gáspár Imre* = Uő: *Írói arcképek Kármán Józseftől Kiss Józsefig I*. Bp., Magvető, 1957, 367−369.

KRÚDY Gyula: *Kossuth fia*. Szerk., FÁBRI Anna, Bp., Magvető, 1976.

KRÚDY Gyula: *Kossuth fia* = Uő: *A tegnapok ködlovagjai.* Bp., Eri, 2004, 70−81.

KRÚDY Gyula: *Kossuth Ferenc első találkozása Ferenc Józseffel = Ferenc József rendet csinál*. Bp., Unikum – K. u. K., 2000, 148−167.

STURM László: *Hagyományok metszéspontján: források, műfaji klisék és elbeszélésmódok Krúdy Gyula egy regénycsoportjában*. Bp., Anonymus, 2000.

JEGYZETEK

1 ASBÓTH János: *Három nemzedék = Asbóth János válogatott művei*. Szerk. KICZENKO Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2002, 42.
2 Uo.
3 Uo.
4 KRÚDY Gyula: *Kossuth fia*. Szerk. FÁBRI Anna, Bp., Magvető, 1976, 188.
5 Uo.
6 Uo., 170–171.
7 Uo., 183.
8 Uo., 187.
9 GERŐ András: *Ferenc József és a magyarok*. Bp., Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2016, 298.
10 KRÚDY: *i. m.* (1976), 186.
11 Uo., 191.
12 Uo., 190.
13 Uo.
14 Uo., 191.
15 Lásd: FÁBRI Anna: *Jegyzetek* = KRÚDY: *i. m.* (1976), 398.
16 KRÚDY Gyula: *Gáspár Imre* = Uő: *Írói arcképek Kármán Józseftől Kiss Józsefig I*. Bp., Magvető, 1957, 368.
17 Uo.
18 Mindez azért is különös, mert egy 1895 októberében, a *Debreceni Ellenőr* című lapban megjelent színházi témájú cikkében már az ifjú Krúdy is név szerint említi Rácz Károlyt mint kiváló muzsikust. Lásd: *A piros bugyelláris* = KRÚDY Gyula *összegyűjtött művei (7.) Publicisztikai írások 1*. Szerk. BEZECKY Gábor – HRADECZKY Móni, Pozsony, Kalligram, 2007, 361.
19 KRÚDY: *i. m.* (1957), 368–369.
20 Az irodalomtörténész összegző megállapítása szerint a regényben „a szerzői elbeszélés, valamint a szerzői és személyes elbeszélés összemosódása az uralkodó". Ugyanakkor: „Az én-elbeszélésre is sok példa van, ez az elbeszélőhelyzet azonban legtöbbször csak egy-egy mondatra terjed ki." Továbbá: „Az elbeszélő gyakran használ – legtöbbször szintén csak egy-egy mondatnyi részben – többes szám első személyt, amely az »én mint tanú« pozícióját a közösség értékrendjének, kollektív emlékezetének felidézésével bővíti ki." – STURM László: *Hagyományok metszéspontján: források, műfaji klisék és elbeszélésmódok Krúdy Gyula egy regénycsoportjában*. Bp., Anonymus, 2000, 127–128.
21 Katona Béla kutatásai alapján tudjuk, hogy a középiskolás Krúdy 1894 áprilisában – mintegy fél évvel Kossuth Ferenc debreceni látogatása előtt – az öreg Kossuth haláláról, majd temetéséről is írt egy-egy cikket a kevéssé ismert *Orsova* című lap számára. KATONA Béla: *Krúdy Gyula pályakezdése*. Bp., Akadémiai, 1971, 75. A két írás *([Szomorú időkben]; [Kossuth hazajövetele…])* az életműkiadásban a következő helyen található: KRÚDY: *i. m.* (2007), 9–11.; 12–15.
22 KRÚDY Gyula: *Kossuth fia* = Uő: *A tegnapok ködlovagjai.* Bp., Eri, 2004, 72.
23 Uo., 76.
24 Uo.
25 Uo., 73. Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a kiemelt szövegrész utolsó két mondata lényegében összecseng Gerő András korábban idézett megállapításaival.
26 KRÚDY Gyula: *Kossuth Ferenc első találkozása Ferenc Józseffel = Ferenc József rendet csinál*. Bp., Unikum – K. u. K., 2000, 152–153.
27 Gerő András szerint a kihallgatásokon „a magyar politikusokkal is inkább a német beszéd járta", ám „a német nem minden magyar hatalmasságnak volt erős oldala. Bánffy Dezsőnek a király fel is ajánlotta: nem kell németül szólnia, beszéljen magyarul. Bánffy azonban – azt hitte, udvariasan – csak ennyit válaszolt: Hagyja, felség, jó gyakorlás lesz nekem." GERŐ: *i. m.* (2016), 272–273.
28 KRÚDY: *i. m.* (2000), 154.
29 Uo., 159. Kelemen Zoltán, aki *Két atyakép között* című tanulmányában részletesen bemutatja a Kossuth Ferenc és Ferenc József között kialakuló bonyolult kapcsolatot, e mondatot – igen mértéktartóan – „Krúdy egyik – nem biztosan szándékos – szójátékának" nevezi. KELEMEN Zoltán: *Történeti emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben*. Bp., Argumentum, 2005, 283.
30 KRÚDY Gyula: *i. m.* (2000), 158.